

Педагогічний ретродосвід

Шкільництво в Україні: становлення та історична генеза інтернатної освіти

Віталій ПОКАСЬ,

кандидат педагогічних наук, професор, директор Інституту природничо-географічної освіти та екології НПУ імені М.П. Драгоманова

Освіта і виховання в Україні завжди були соціально важливою справою. Їх виникнення й поширення належить, очевидно, до тих доісторичних часів, куди проникливий погляд дослідника добирається більшою мірою гіпотетично, ніж фактологічно. Більш менш фіксованими є освітньо-виховні процеси, здійснювані в VI ст. до н.е. У цей час поширюються грецькі колонії у Північному Причорномор'ї: Пантикапей (м. Керч), Німфей (с. Ельтіген), Кафа (м. Феодосія), Херсонес (м. Севастополь), Керкінітіда (м. Євпаторія), а також Ольвія (Нижнє Побужжя), Тіра (м. Білгород-Дністровський), Ніконій (с. Роксолани) та інші. Економічні зв'язки, торгівля, відносини з кочівниками тощо потребували підготовлених людей. Освіта в цей час набувала статусу суспільної цінності.

Протягом VI–I століть до н.е. підтримувалися тісні культурні й економічні зв'язки з містами Середземномор'я. Це сприяло розвитку освіти в цих поселеннях. Вільне населення північнопричорноморських міст отримувало таку саму освіту, як і мешканці Греції. З написів на різних предметах, які знайдено під час археологічних розкопок, відомо, що в Ольвії, Херсонесі, Пантикапеї діяли гімнасії, де дбали не тільки про фізичний розвиток, а й освіту молоді. Про масову письменність свідчать численні графіті, листи. У вихованні значна увага приділялася спорту, зокрема п'ятиборству. Розвивалось естетичне виховання. Молодь навчалася музики, театрального мистецтва, архітектури, малювання, вивчала поезію – про це свідчать знахідки (епітафії та графіті). У цей час саме там працювали видатні північнопричорноморські педагоги і діячі науки: херсонеський історик Сіріск, географ Діонісій

Ольвіанський, боспорські філософи Смікр та Дифіл, учитель музики Ісіл [1, с. 34–37].

У VIII–IX ст. на Русі з'являється територіальна сусідська община, виникають нові населені пункти, в яких проживають різні роди. Мала сім'я позитивно впливала на виховання підростаючого покоління. У ній почало формуватися нове соціальне і моральне середовище, виникали нові оцінні категорії – відповідальність батьків за виховання дітей, авторитет старших у родині і честь сім'ї. На рівні територіально-сусідської общини з'являлися нові чинники соціалізації підростаючого покоління, які доповнювали сімейне виховання: дитяче побратимство, союзи ровесників, молодіжні товариства, загоны отроків-воїнів, місцевих князів.

Виховання дітей у дохристиянський період не було хаотичним набором прийомів і засобів впливу на формування особистості. Воно здійснювалося відповідно до об'єктивної закономірності – успадкування підростаючою зміною набутого попередніми поколіннями суспільно-історичного досвіду. Передаванню досвіду слугували звичаї, обряди, ритуали, реліквії, атрибути, моральні та народно-правові форми людської діяльності, що відображали всі сфери суспільного життя: переконання, погляди, знання, норми поведінки [2, с. 9–10].

Феодальні відносини внесли докорінні зміни в соціальну сутність суспільного виховання у Київській Русі. Це насамперед виникнення писемності й шкіл ще в період язичництва та існування шкіл двох типів у перехідний період від язичництва до християнства. Запровадження християнства сприяло розвитку освіти у Київській Русі. Так, у 988 р. князем Володимиром була відкрита школа «книжного вчення», яка відіграла прогресивну роль в інтелектуальному житті слов'янських народів. Двірцева школа Володимира була державним навчальним закладом вищого типу й утримувалася за рахунок князівської казни. Діти були ізольовані від впливу батьків, які, хоч і прийняли нову віру, але у поглядах залишалися язичниками.

У школі виховувалися діти київської знаті. З них готували кадри для державного управління, церковної та культурної діяльності. Взнявши за основу свідчення Вологодсько-Пермського літопису про те, що у двірцевій школі навчалася 300 дітей, можна підрахувати, що за час від 988 р. до завершення будівництва Софійського собору (1037 р.) у двірцевій школі Володимира було підготовлено таку кількість освічених вихованців, яка дала змогу Ярославу Мудрому зробити важливий крок у розвитку освіти і культури Київської Русі [там само, с. 13].

Подібні школи в XI–XIII ст. відкривалися і в інших містах: Володимир-Волинському, Галичі, Переяславі, Чернігові.

У 1068 році ігумен Києво-Печерського монастиря Феодосій запровадив для ченців обителі Студитський статут, який вимагав навчання їх грамоти. Приклад Феодосія перейняли ігумени інших монастирів. З того часу на Русі поширилися монастирські школи.

Відповідно до статуту ці школи були внутрішніми й обмежувалися навчанням лише ченців. Іншу роль відігравали окремі монастирі, які, починаючи з XII ст., мали великі земельні володіння. У цих монастирях були як внутрішні, так і зовнішні школи, де навчалися діти з округи. Крім того, вони були основними постачальниками книжкової продукції.

Головне завдання монастирських шкіл полягало у суворому аскетичному вихованні, зміст якого зводився до формування у ченців покори, терпіння, відмови від радощів земного життя. Навчання здійснювалося диференційовано: молодих чорноризців із заможних сімей готували до високих церковних посад, з бідних родин – до фізичної праці в монастирському господарстві [там само, с. 14–15].

Перша школа для дівчат при Андріївському монастирі у Києві була заснована князівною Ганною Всеволодівною з роду Мономахів у 1086 р. У ній дівчата навчалися грамоти, різного ремесла і співу.

З появою феодалної власності виникли дві форми опіки дітей-сиріт – індивідуальна і громадська. Опіка, пов'язана з успадкуванням сиротою батьківської власності, регулювалася «Правдою Руською», яка передбачала опікуна тільки з близьких родичів. Опікун був зобов'язаний годувати, одягати, виховувати сироту і мав забезпечити збереження її спадщини до досягнення нею повноліття.

По-іншому вирішувалася доля дітей-підкидьків. Для них общини створювали притулки при скульницьких-ямниках, будували сторожки або будинки, де вони і виховувалися. Ці будинки, відомі під назвою божедомок, були у Києві, Львові, Меджибожі та інших давньоруських містах. Вони перебували під наглядом міських общин. Жителі навколишніх населених пунктів зносили туди продукти, одяг, взуття, іграшки. Турбота про притулки була вивом народного милосердя до найбільш знедолених дітей [там само, с. 19].

У Київській Русі вже за князювання Володимира були спроби виховання дітей з вадами розвитку.

Прогресивні люди того часу розуміли величезне значення книжного навчання дітей з вадами слуху і зору. Монастирі й церкви були основними осередками такого навчання, виховання та опіки дітей. «В опікуванні аномальних дітей та дорослих помітну роль відігравав Києво-Печерський монастир, який був на той час одним з найбільших у Київській Русі. Уже в першій половині XI ст. за ініціативою ігумена Печерського монастиря Феодосія Печерського недалеко від монастиря було відкрито окремих дім для дітей-сиріт (сліпих, глухих та калік)» [там само, с. 27].

Для Київської Русі характерним було те, що дітей з вадами розвитку не переховували, не ізолювали від суспільства, про глухих й сліпих згадується у багатьох державних грамотах. Отже, світська влада і духовництво здавна звертали увагу на таких дітей, прагнули допомагати їм матеріально, навчати грамоти та ремесла.

Розвиток освіти в Київській Русі був перерваний навалюю татаро-монгольських орд. Це не давало змоги функціонувати і закладам суспільного виховання та опіки. Однак розорення держави не могло повністю знищити шкільні традиції. І вже в кінці XIV – на початку XV ст. освіта почала відроджуватися. З народної ініціативи виникла своєрідна організація навчання дітей у так званих «майстрів грамоти», які у приватний спосіб, за плату, навчали дітей читати, писати, малювати, а також граматики та арифметики. Такими «майстрами грамоти» були в основному дяки, а школами були їхні хати або церковні приміщення.

З кінця XVI ст. в Україні набувають поширення єзуїтські школи, започатковані у Львові, Луцьку, Києві, Кам'янці-Подільському, Острозі, Ужгороді та інших містах. Там працювали вчені-богослови, які захищали унію і католицизм, виступали проти православ'я, а також проти народних традицій виховання. У цих школах вивчали латинську граматику, грецьку і польську мови, риторику і діалектику [там само, с. 33].

Також почали виникати так звані протестантські школи. Найбільш відомими серед них були соцініанські та кальвіністські навчальні заклади, які діяли в Кисиліні, Гощі, Ляхівцях, Черняхіві, Дубецьку, Хмільнику, Любарі, Берестечку.

З початку XVII ст. були відомі василіанські школи у Барі, Бучачі, Каневі, Овручі, Острозі, Тереховлі та інших містах [3], де вивчалися грецька, латинська, польська, церковнослов'янська мови, математика, діалектика, риторика, етика.

Одночасно в Україні виникають початкові навчальні заклади і школи вищого типу. Засновниками їх були братства, які проповідували православ'я і протидіяли поширенню католицизму.

Першу братську школу було засновано у Львові в 1586 р. Згодом такі школи створено у Києві (1615 р.), Луцьку (1617 р.), Кам'янці-Подільському, Дрогобичі, Рогатині, Вінниці, Немирові, Кременці.

Зміст навчання цих шкіл охоплював читання, письмо, лічбу, співи, вивчення катехізису, рідної, церковнослов'янської, латинської мов, риторики,

діалектики. Більшість учнів були дітьми ремісників, дрібних торговців та міських чиновників [2, с. 36]. Також приймалися діти-сироти, які перебували на повному утриманні братства до закінчення школи. За статутом братської школи, становище учнів залежало не від матеріального стану батьків, а від їхніх особистих успіхів у навчанні та вихованні.

У діяльності братських шкіл України було багато нового і цінного: демократичний характер школи, значне охоплення дітей навчанням, як кількісне, так і за територіальною ознакою. Також впроваджувалися чітка організація шкільного життя, побуту, класно-урочна система, ведення обліку відвідування й успішності дітей та ін.

У XV–XVI ст. не було законодавства щодо громадської опіки дітей-сиріт. До цього часу ще діяли принципи організації громадської опіки, що склалися в Київській Русі. Така опіка розвивалася в окремих монастирях і церквах, де відкривалися притулки, лікарні та богадільні для сиріт, жебраків, прочан. Це підтверджується, зокрема, описом, складеним у середині XVII ст. Павлом Алепським: «Священники вчать сиріт та не дозволяють, щоб вони тинялися неуками по вулицях» [4].

Перші спеціальні будинки для бідних дітей, дітей-сиріт було засновано у 1682 р. Там їх навчали грамоти та різних ремесел. Подальший розвиток сирітських дитячих установ відбувався за часів Петра I, який 4 листопада 1715 р. видав Указ про відкриття шпиталів для незаконнонароджених дітей. Ці шпитали функціонували за рахунок місцевих прибутків, а також пожертвувань приватних осіб і церкви. Указом, виданим у 1724 р., запроваджувалося відкриття сирітських будинків при монастирях, де, крім повних сиріт, виховувалися також діти з вадами розвитку.

У першій половині XVIII ст. Феофан Прокопович створив першу школу для дітей-сиріт і бідних дітей різних станів при замиському архиєрейському домі.

У цей час в Україні при козацьких полках діяли початкові школи. За даними ревізійних книг, у семи полках Лівобережжя в 1740–1747 роках існувало 866 полкових шкіл: у Ніжинському – 217, Лубенському – 172, Чернігівському – 154, Переяславському – 119, Полтавському – 98, Прилуцькому – 69, Миргородському полках – 37. На запорізьких землях функціонували: січова школа, школа при Самарській фортеці-монастирі і 16 парафіяльних шкіл при церквах. Існувала також головна січова школа (1754–1768 роки), яка за змістом і характером прирівнювалася до кращих братських шкіл. У ній вивчали риторику, піітику, математику, географію, астрономію, військову справу [2, с. 75].

Козацька старшина, прирівняна у правах до російського дворянства, віддавала своїх дітей до престижних пансіонів та колегіумів у великих містах. Прогресивну роль у розвитку середньої освіти та закладів суспільного виховання в Україні відігравали колегії, відкриті у Чернігові (1700 р.), Харкові (1721 р.), Переяславі (1738 р.). Навчання в цих закладах було організовано за зразком Киє-

во-Могилянської колегії, заснованої у 1632 р. У них навчалися переважно діти козацької старшини, священників, міщан та заможних селян. Кількість учнів там сягала 200–250 осіб. Термін навчання становив шість років. До навчальних програм колегій входили: граматики, поетика, риторика, філософія, історія, географія, богослов'я та ін. Добре організоване навчання і виховання сприяли широкій популярності цих навчальних закладів. У них викладали відомі педагоги і вчені: І.Максимович, Г.Сковорода, Є.Тихорський, Д.Самойлович, А.Козачковський.

Викладачі колегій складали і публікували власні підручники з поетики, риторики та граматики. Найбільш активна діяльність колегій припадала на період боротьби проти наступу уніатства і католицизму на Правобережній Україні. Вихованці цих закладів працювали вчителями початкових шкіл, а також священнослужителями православних церков [там само, с. 80].

До 1772 р. на території Східної Галичини (у Львові, Самборі, Станіславі) діяли єзуїтські колегіуми. Зміст навчання і характер виховання в них мав одну мету – навернення західних українців до католицької віри.

У середині XVIII ст. в Україні почали створюватися державні школи. Так, у 1746 році в Єлисаветграді при фортеці було відкрито «казенну» школу, яку відвідували 60 дівчаток і 80 хлопчиків. Вони вивчали Закон Божий, російську, німецьку, французьку мови, арифметику, вчилися малювання, співу, танців [там само, с. 75].

У першій половині XVIII ст. виникають спеціальні школи мистецького спрямування. Перша серед них – музична школа, відкрита в 1738 р., яка спочатку функціонувала в Глухові, потім у Переяславі, згодом була переведена до Києва. Тут готували співаків, регентів, скрипалів, бандуристів, музикантів для духових оркестрів. У 1786 р. у Києві було відкрито ще одну школу мистецтв, де, крім музики і співів, навчали малярства. Вихованці цих шкіл були організаторами хорових капел, артистами перших театрів, співаками церковних хорів, художниками, малярами з розпису храмів [там само, с. 84].

Починаючи з другої половини XVIII ст., відбуваються істотні зміни в організації громадської опіки. Створюються заклади закритого типу: виховні будинки для дітей-підкидьків та сиріт. Такі будинки перебували у розпорядженні приказів громадської опіки, які існували у кожній губернії з 1775 р. і відігравали позитивну роль у подальшому розвитку шкіл, лікувальних установ, благодійних закладів.

З 1797 р. такі виховні будинки мали назву притулків Відомства імператриці Марії, яке надавало їм значну матеріальну допомогу і здійснювало контроль за їхньою діяльністю.

У 1828 р. було прийнято Закон про заборону подальшого відкриття виховних будинків у губерніях через високу смертність дітей. Однак, незважаючи навіть на «височайший Указ», за яким усіх дітей з притулків потрібно було обов'язково відправляти

в сільську місцевість із заборною повернення до закладу, продовжували створюватися різноманітні дитячі установи, але під іншими назвами і, здебільшого, за рахунок приватної благодійності. Разом із Відомством імператриці Марії державне опікування сиріт здійснювалося земствами на місцях відповідно до розроблених статутів, положень та правил [5, с. 7].

У Російській імперії протягом XIX – початку XX ст. широко використовувалася система суспільного виховання. «Держава створювала спеціальні заклади, в яких проходило підготовку підрастаюче покоління. Серед них – пажеські корпуси, кадетські корпуси, інститути шляхетних дівчат та інші» [6].

Крім цих навчально-виховних закладів, в Україні розвивалися парафіяльні школи, народні, повітові та реальні училища, гімназії, ліцеї. На початку XIX ст., згідно зі Статутом навчальних закладів, прийнятим у 1804 р., на території України відкриваються дворянські пансіони.

Середні й спеціальні навчальні заклади, повітові й духовні училища, закриті дворянські навчальні заклади засновуються переважно у північно-східних губерніях (Полтавській, Чернігівській, Харківській). У західних губерніях – Подільській та Волинській – уряд найбільшу увагу приділяв створенню духовних училищ, закритих пансіонів для заможних верств населення. У південних губерніях – Таврійській, Херсонській – розвиток таких закладів припадає на середину XIX ст.

Першими почали свою діяльність дворянська гімназія в Харкові (1806 р.), комерційна гімназія в Одесі (1806 р.), Інститут шляхетних дівчат (1817 р.) та кадетський корпус (1840 р.) у Полтаві, гімназія в Ніжині (1820 р.).

У 1850 р. налічувалось 18 чоловічих гімназій, де навчалось 5316 учнів, 5 жіночих інститутів Відомства імператриці Марії. Ці інститути були створені у Харкові (1812 р.), Полтаві (1817 р.), Одесі (1828 р.), Керчі (1835 р.) та Києві (1838 р.). У них здобували освіту дівчата віком від 6 до 18 років.

Кадетські корпуси діяли в Києві, Одесі, Полтаві, Харкові. Тут надавалася реальна середня освіта та можна було пройти військово-фізичну підготовку до вступу у військові училища. Перші ліцеї були створені в Кременці (1803–1805 роки), Львові (1805 р.), Одесі (Рішельєвський, 1817 р.), Ніжині (1832 р.) [2, с. 147].

У цих навчальних закладах здобували освіту передусім діти дворян, священиків, чиновників та незначна частина дітей міщан і селян. Навчання велося російською мовою за навчальними планами та програмами, чинними на території всієї держави. Українська мова як предмет не вивчалася.

Наприкінці 30-х років XIX ст. починає відновлюватися робота дитячих притулків. У 1839 р. було прийнято Положення про дитячі притулки, яке сприяло створенню цих закладів, організації навчально-виховного процесу та веденню господарства в них.

Протягом 25 років (1839–1864 роки) у Російській імперії діяло 98 благодійних закладів, де перебувало до 5 тис. дітей, з них понад тисячу – у 17 притулках на території України [5, с. 9].

Один із відомих організаторів дитячих притулків П.М. Єрогін пропонував створювати їх у сільській місцевості «у вигляді гуртожитків при земських та церковноприходських школах». Він вважав, «що сільські притулки нарівні із здоровими дітьми повинні приймати і сиріт-калік» [там само, с. 8].

Новий документ щодо діяльності дитячих притулків з'явився лише через 52 роки. Згідно з новим Положенням про притулки Відомства імператриці Марії, прийнятим у липні 1891 р., основна мета їх визначалась як «нагляд за бідними дітьми чоловічої та жіночої статі, без розрізнення звань, віросповідань і походження, надання їм початкової і професійної освіти та підготовка їх до самостійної продуктивної праці» [там само, с. 11].

В Україні, крім Відомства імператриці Марії, дитячі притулки для дітей національних меншин створювали грецькі, болгарські, єврейські, чеські, римо-католицькі та інші благодійні товариства.

У притулках, окрім загальної освіти, дівчатка і хлопчики здобували фахові знання з тих чи інших ремесел. На базі цих благодійних установ створювалися професійні школи. Із загальноосвітніх предметів вихованці вивчали Закон Божий, мову, арифметику, природознавство, співи, а також рукоділля, кулінарію, панчішно-в'язальну справу – дівчата та столярну, шевську, кравецьку – хлопці. Щоб забезпечити належну професійну підготовку дітей, при цих закладах створювалися відповідні майстерні.

У 1900 р. в Російській імперії вже було 422 дитячих притулки, де виховувалося 13 368 дітей. З них 2117 дітей – у 63 притулках України. Найбільшими серед них були Харківський, Ізюмський, Охтирський, Чернігівський, Херсонський, Мелітопольський, Джаршигацький (Таврійська губернія), Маріїнський (м. Керч), Олександрійський (м. Полтава), Кременчуцький, Дегтярівський (м. Київ) та ін. [там само, с. 12]. Лише в Києві діяло 11 таких притулків. У Західній Україні та на Буковині дитячі притулки мали назви захоронок, захистів, сиротинців тощо.

У другій половині XIX ст. для навчання грамоти та ремесел дітей-сиріт і дітей з бідних родин відкривалися ремісничі притулки. Так, у 1864 р. були засновані: Сімферопольський сирітський ремісничий будинок (для навчання шевського та столярного ремесел), Миколаївський дитячий притулок (для навчання кравецького та шевського ремесел). Дещо пізніше – Подільський братський ремісничий притулок, Єлисаветградська, Київська, Херсонська ремісничі школи для навчання дітей кравецької, шевської, столярної справи. Подібні школи були організовані у Бердичеві, Житомирі, Кам'янці-Подільському, Керчі, Кременчуці, Одесі [там само, с. 14].

Спеціальні школи для дітей з фізичними вадами (глухонімих та сліпих) почали створюватися в 30-х

та 40-х роках і наприкінці XIX ст., а найбільшого розвитку вони набули на початку XX ст.

Першим в Україні виховним закладом для глухонімих дітей став відкритий у 1830 р. Галицький навчально-виховний заклад у Львові. Це була єдина школа такого типу на всю Галичину, де навчалося понад 100 учнів, з терміном навчання спочатку 5, а потім 6 років.

У 1843 р. створено Одеську школу для глухонімих дітей. Її засновником став Г.О. Гурцов, відомий організатор спеціального навчання в Росії. Школа спочатку була розрахована на 15 глухонімих дівчаток, а з 1869 р. при ній відкрилося відділення для хлопчиків. У 1887 р. було організовано ще одну школу для глухонімих дітей німецьких колоністів у селі Вормс Одеського повіту.

Першу спробу організувати спеціальну школу для глухонімих у Харкові було здійснено у 1868 р., але заклад проіснував недовго. Відновилась його діяльність лише у 1896 р. з ініціативи професора В.Ветухова. У наступному році таку школу було відкрито у селі Максимовичі Київської губернії.

З початку XX ст. спеціальні школи для глухонімих дітей були організовані у Києві (1900 р.), Чернігові (1900 р.), Малині (1900 р.), Лохвиці (1901 р.), Олександрівську (1903 р.), Ужгороді (1907 р.), Чернівцях (1908 р.), Сімферополі (1913 р.). У 1904 р. український сурдопедагог Н.К. Панкратова організувала першу дошкільну групу для глухонімих дітей.

У цей час активізувалася робота щодо створення спеціальних навчально-виховних закладів для сліпих дітей. У 1884 р. на базі притулку для сліпих у Києві було відкрито спеціальне училище для невиліковно сліпих дітей віком від 7 до 11 років з метою навчання їх доступних ремесел. У 1887 р. у Харкові відкрилося подібне училище, де вихованці здобували двокласну освіту за програмою церковно-парафіяльної школи та освоювали деякі ремесла: щіткаря, ткача, шевця.

Такі училища, школи, притулки почали виникати і в інших містах України: в Одесі – у 1887 р., Чернігові – у 1893 р., Полтаві – у 1894 р. Всього на кінець XIX ст. функціонувало 23 навчально-виховних заклади для сліпих дітей, у 1914 р. їх було вже 35, у них навчалося 1296 осіб віком від 11 до 24 років [2, с. 221–222].

На початку XX ст. виникли школи для навчання розумово відсталих дітей. Перший такий заклад було засновано в Києві у 1904 р. сестрами Сікорськими. У ньому навчалися та виховувалися діти з вадами розумового розвитку віком від 3 до 16 років.

У 1905 р. відомий педагог А.Г. Готалов-Готліб у м. Ялті створив новий тип інтернатних закладів – школу-санаторій для хворих дітей.

У роки Першої світової війни школи для дітей з вадами розвитку переважно почали занепадати і закриватися, оскільки приватні пожертвування – основне джерело їх існування – різко скоротилися. Ще більше погіршилося матеріальне становище

всіх закладів освіти після революційних потрясінь 1917 р. Революції, як і війни, загальному руйнують ustalений порядок життя. Для відродження та налагодження інтернатної освіти за нової соціальної системи потрібні були час і ресурси. Оскільки ні першого, ні другого після революційна Росія не мала, інтернатною освітою опікувалися подвижники освітянської справи та виховання. І хоча вона здійснювалася на ідеологічній основі, багато елементів (технології, змістові лінії тощо) тогочасної освіти для дітей з особливими потребами зберігають свою актуальність і в наші дні.

Література

1. Крижицький С.Д. Античні держави північного Причорномор'я / С.Д. Крижицький, В.М. Зубар, А.С. Русаєва. – К.: Альтернатива, 1998. – Т. 2.
2. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (Нариси). – К.: Рад. школа, 1991. – 384 с.
3. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
4. Січинський В. Чужинці про Україну: Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть / В. Січинський. – К.: Довіра, 1992.
5. Вестник благотворительности. – СПб., 1900. – №11. – 118 с.
6. Стенографический отчёт. XX съезд КПСС. – М.: Госполитиздат, 1956. – 112 с.

Анотації

Віталій ПОКАСЬ

Шкільництво в Україні: становлення та історична генеза інтернатної освіти

У статті аналізується розвиток шкільництва в Україні від найдавніших часів і до наших днів. Особливу увагу приділено формуванню системи інтернатної освіти, освіти дітей з вадами розвитку.

Ключові слова: освіта, людина, діти з особливими потребами, інтернатна освіта, виховання, культура.

Віталій ПОКАСЬ

Школьное образование в Украине: становление и исторический генезис интернатного образования

В статье анализируется развитие школьного дела в Украине с древнейших времён и до наших дней. Особое внимание уделено формированию системы интернатного образования, образования детей с недостатками развития.

Ключевые слова: образование, человек, дети с особыми потребностями, интернатное образование, воспитание, культура.

Vitaliy POKAS

Schooling in Ukraine: establishment and historical genesis of residential education

This article analyses genesis of schooling in Ukraine from ancient times to present day. Special attention is paid to formation of system of residential education, education of children with disabilities.

Keywords: education, human, children with special needs, residential education, upbringing, culture.